

Тетяна Гончарук

КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК В 50-60-Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ В ГАЛИЧИНІ

Останнім часом питання історії розвитку української культури стали об'єктом пильної уваги науковців-культурологів, філософів, істориків. Однак, більшість дослідників переважно акцентують увагу на культурних процесах, які відбувалися у Великій Україні або ж на окремих аспектах цього розвитку на західноукраїнських землях. Так, наприклад, Кондратюк К. у своїй праці дає окремим параграфом культуру західноукраїнських земель, але цей матеріал досить незначний, оскільки його монографія стосується всієї історії України від половини ХІХ ст. до 1917 р. [4].

Досить ґрунтовною є праця Семчишина М., але вона стосується історії розвитку всієї української культури, а не окремо взятої Галичини [6].

Доцільно також згадати монографію Корній Л., в якій відтворена історія української музики ХІХ ст. [5]. А також праці Ступарика Б.М. присвячені ідеям національної школи та національного виховання в педагогічній думці краю [7; 8]. Однак, не став окремим об'єктом культурологічного дослідження культурний розвій у 50-60-х рр. ХІХ ст. в Галичині, зокрема розвиток української літератури, освіти та науки, музики, театрального мистецтва.

Тому у нашому дослідженні торкнемося саме цих питань. Так як «весна народів» тривала недовго і вже в 1850-60-х рр. в Галичині наступає реакція. Як писав І.Я.Франко, «всі вольності, даровані 1848 року, окрім панщини, швидко потім знов скасовано...»[9: 152]. Але незважаючи на реакцію цього періоду література краю не завмерла, а далі розвивалася. Але складність розвитку посилювалась: по-перше, відірваністю від Наддніпрянської України; по-друге, внутрішньою роз'єднаністю, по-третє, відсутністю духу соборності. Тому чимало прийшлося докласти зусиль, насамперед письменникам, щоб своїми творами сприяти об'єднанню українських земель для спільних дій, зокрема в галузі культурно-літературного життя. Цими передовими духовними провідниками були – В. Шашкевич, П. Свенціцький, М. Устиянович, К. Климкович [6: 303].

Треба сказати, що великий вплив на розвиток літературного життя мали твори Т. Шевченка, Марка Вовчка, Г. Квітки-Осно'яненка і доволі популярними серед інтелігенції були твори кращих російських письменників того часу.

Динамічний вплив на ментальність українців мав зокрема "Кобзар" Т. Шевченка. Для підтвердження цих слів вистачить зацитувати слова галицького діяча О. Терлецького: «Новий нечуваний світ отворився нам із "Кобзаря" і молоде свіже не зіпсоване серце відразу полюбило його». Зовсім інакше показався нам мужик поюржений і зневажений донедавна; він нараз піднісся на висоту народного ідеалу і став в очах молодіти нічим, довготерпеливим мучеником, якого всі били, катували, надуживали, а який своєю довговіковою боротьбою за свободу, за віру, за правду урятував перед судом історії честь українського імені. Не мужик нам, а ми мужикові повинні були служити, не мужик, а ми заслуговуєм на погорду і зневагу. Аж Шевченко показав нам ту дорогу, якою можна дійти до народної свободи»[6: 304].

І справді, насамперед під впливом Т. Шевченка пожвавилася громадсько-культурне життя галицьких українців в 60-х рр. Але не було між літераторами Галичини однастайності в основних питаннях: одні з них були українофілами, як В. Шашкевич чи П. Свенціцький, інші, як А.Могильницький служили москвофільському таборові, а ще інші, як І.Вагилевич сполонізувались.

Талановитим поетом того часу був син, Маркіяна – В.Шашкевич. Захоплений ідеями свого батька, начитаний творів європейського письменства, він зумів внести в працю молодих ідеалістів 60-х рр. багато щирого запалу. Після закінчення університетських студій, був В.Шашкевич одним із редакторів "Вечорниць", "Русалки", а збірка його поезій "Зільник" пройнята щирими почуттями смутку і надії. Але крім сумних ліричних поезій, повних скарг на бездомне життя, писав він також і драматичні твори – "Сила любові", "Тимко Хмельницький", та оповідання – "Пімста та великодушє".

Епічним поетом був Є.Згарський, який написав дві поеми – "Святий вечір" та "Маруся Богуславна".

Більш почесне місце займає поляк за походженням П.Свенціцький, який під українськими творами підписувався псевдонімами "Данило Лозовський", "Павло Свій", а під польськими – "Стахурський". П.Свенціцький брав активну участь у київському "хлопоманському" русі. Після невдачі польського повстання 1863р. переїхав до Галичини. Тут брав участь у виставах українських і польських театральних труп, а потім отримав місце вчителя в українській академічній гімназії у Львові. Як вчитель викладав українську літературу – з любов'ю до предмета і гарною, мелодійною мовою. Основною метою його життя було налагодження стосунків між українцями та поляками на основі рівноправності обох народів з метою успішної боротьби з Московією. Цій ідеї П.Свенціцький присвятив усе своє життя. Поширював її серед польського громадянства в окремому видавництві. "Siolo" (pismo zbiorowe, poswiecone rzezom ukraińsko – ruskim у 1866), де друкував латинською азбукою найкращі твори української літератури.

П.Свенціцький збагатив драматичне українське письменство кількома перекладами та переробками, а також оригінальною комедією "Міщанка".

Але найбільшу йому популярність принесли його байки, які видавав під псевдонімом Павло Свій – "Дід і камінь", "Дід і смерть". Крім цього писав повісті та драми польською мовою, беручи до них теми з українського життя та ідучи слідами українських літераторів. П.Свенціцький один з перших у книзі "Вік 19-ий у діях літератури української" відзначив світове значення Т.Шевченка.

На твердих національних позиціях стояв М.Устиянович, який в 50-60-х рр. розгорнув свою поетичну діяльність, а його "Верховино, світку ти наш" стала загальновідомою народною піснею. Він відстоював єдність українських земель із Наддніпрянською Україною. Таким же був поет-романтик, організатор "Мети" К.Климкович, який ще будучи учнем Станіславівської гімназії писав поезії. Там заснував він серед шкільної молоді літературний гурток "Руський Гелікон". К.Климкович, коли став редактором "Руської Читальні" почав поміщати в ній повість Гребінки "Чайковський", збірку оповідань М.Гоголя "Вечори на хуторі" та драми Корженевського.

Заслуговує на увагу його поема "Великі роковини", в якій автор наголошує на тому, що серед українського народу пробудилася вже національна свідомість, і що Західна і Східна Україна – дві рідні сестри.

Крім оригінальних творів К.Климкович зробив багато перекладів. З його перекладів на українську мову заслуговує на увагу переклад першої Гомерової пісні "Ілліади", а на німецьку – переклад Шевченкових творів.

Із-поміж письменників Галицької України цього періоду слід відзначити також Ф.Заревича, редактора "Вечорниць", автора оповідань драми "Бондарівка" та повісті "Хлопська дитина". У своїй повісті автор змалював національне пробудження галицьких українців у 1848р. Героєм повісті є Степан – "хлопська дитина", який завдяки добрим людям здобуває освіту та стає адвокатом, оборонцем селян. Але на перешкоді його особистого щастя, одруження з Ганною, стає опікун дівчини, священик – аристократ Євстахій. Та приходить 1848р. і під впливом "весни народів" Євстахій змінює свої погляди, стає демократом і погоджується на вінчання Степана та Ганни.

Відомою постаттю в літературних колах був священик А.Могилянський, який в 40-х роках стояв на позиціях "Руської трійці", наголошував на ідеї національного відродження і здобув собі літературну популярність своєю романтичною поемою "Скит Манявський"[3: 37]. Був він добре ерудованим і обізнаним із здобутками західноєвропейської культури. Ю.Федькович вважав його одним з найбільших поетів і культурних діячів Західної України, а І.Франко зарахував його "до перших будителів руського духу в Галичині". Але після поразки революції 1848-49 рр. та наступу реакції, А.Могилянський відійшов від національно-громадського життя і зрікся ідеї національного визволення. Такою ж дорогою пішли Д.Зубрицький, І.Гумалевич, Б.Дідицький та інші західноукраїнські літератори та діячі, які без особливих вагань

утвердились на позиціях реакційного москвофільства і стали виразниками ідей російського монархізму.

З 60-х років у Львові розгорнулася діяльність української інтелігенції, спрямована на створення постійного професійного українського театру. Патріотично-просвітницьке товариство "Руська бесіда" відразу після його виникнення в 1861 р. поставило собі за мету організацію такого театру. Для цього потрібний був дозвіл австрійського уряду. Він не погоджувався на відкриття у Львові постійного українського театру, але завдяки настирливим домаганням української інтелігенції дозволив 40 вистав на рік у Народному домі за умови, що частина збору буде віддана німецькій трупі. Для організації театру були потрібні кошти, які надсилала не тільки українська інтелігенція, але й городяни та селяни. Організація українського театру стала всенародною справою. Його відкриття відбулося у Львові 29 березня 1864р. в залі Народного дому (антрепренером був О.Бачинський). Цей театр зразу мав ознаки професійного театру музично-драматичного профілю. Для постановок опер не було необхідних виконавських сил, але більшість п'єс звучали з музикою. У виставах брав участь запрошений військовий оркестр[5: 188].

Найбільше музики до репертуару театру написав М.Вербицький (музику до 17 драматичних творів).

Музику до вистав писали й інші західноукраїнські композитори: І.Лаврівський (до історичної драми Г.Якимовича "Роксоляна", комедії зі співами Г.Меруновича "Пан Довгонос", п'єси І.Гушалевича "Обман очей"), В. Матюк, що співпрацював з драматургом І.Мидловським (до мелодрами "Капрал Тимко", "Наші поселяни", "Інвалід", "Нещасна любов", що названа оперою), С.Воробкевич, який, будучи письменником, писав драматичні твори з музикою (мелодрами "Гнат Приблуда", "Бідна Марта", оперета "Золотий мопс", комедії, історичні драми з музикою – "Петро Конашевич Сагайдачний", "Кочубей і Мазепа", "Ольга").

У репертуарі Львівського театру "Руської бесіди" були й музично-театральні твори з Наддніпрянської України ("Наталка Полтавка", "Москаль чарівник" І.Котляревського, "Сватання на Гончарівці" Г.Квітки-Основ'яненка, "Запорожець за Дунаєм" С.Гулака-Артемовського), а також популярні оперети Ж.Оффенбаха, ставилася опера Доніцетті "Донька полку"[5: 172]. Саме в Галичині значними подіями національного музичного життя були вечори, присвячені пам'яті Т.Шевченка. Перший Шевченківський концерт відбувся в 1868р. у Львові, організований театром "Руська Бесіда". Він вперше познайомив громадськість краю з творчістю М.Лисенка: на замовлення галичан композитор написав кантату "Заповіт", яка й виконувалася на цьому святі. Після цього концерту твори М.Лисенка завжди включали до шевченківських концертів у Галичині. У шевченківські дні влаштування концертів стало масовим явищем, яке охопило найдаальші закутки краю, і галицька реакційна верхівка вже не спроможна була зупинити вияв глибокої шани і любові до великого поета й національне піднесення в цілому[1: 40].

У цей період, як і в попередні періоди, хорова музика займала особливо вагомe місце. Відбулася стильова еволюція в церковній музиці. Новим явищем стала світська професійна хорова музика, яка відображала нове світовідчуття людей, їх громадянські прагнення. На хоровій музиці особливо яскраво позначилися процеси демократизації в музичному мистецтві. Світська музика виконувалася під час різних громадських заходів, а також у концертах, завдяки чому набувала концертного характеру. У цей період композитори пишуть хорові твори, які не тільки були мистецьким явищем, але й здійснювали суспільно-громадянську функцію.

Хорову творчість цього періоду в основному представляла "перемишльська школа" –М.Вербицький та І.Лаврівський [5: 154].

Зачинателем нового етапу розвитку хорової музики й професійного музичного мистецтва взагалі в західноукраїнському регіоні був М.Вербицький. Це – видатна постать в українському музичному мистецтві. М.Вербицький залишив чималий творчий доробок, що складається з різних жанрів: хорового, музично-театрального, симфонічного, камерно-вокального та камерно-інструментального. Композитор писав

інструментальні твори для гітари, а також вокальні твори в супроводі гітари, яка для нього була тим інструментом, що для інших романтиків – фортепіано.

Також своєю творчістю М.Вербицький та І.Лаврівський почали розвивати хорову лірику і жанр хорової ліричної мініатюри. У ліричних творах цих композиторів відчутні впливи німецьких хорових пісень, а також старогалицької міської пісні [2: 105].

У розвитку освіти чужа мова викладання, втрата віри в свої сили, очікування порятунку з чужих рук (москофільство) і польський аристократизм тодішньої інтелігенції у відносинах з селянськими і міщанськими масами спричинилися до небажання української молоді вчитися в гімназіях, що мало негативні наслідки для майбутнього Галичини.

Важливу роль у розвитку шкільництва та визначенні змісту освіти відіграв конкордат, прийнятий 18 серпня 1855р. і оголошений цісарським патентом від 5 листопада 1855р., який узаконював по-новому стосунки між церквою і державою і відновлював церкві незалежність від переваги держави [8: 54].

Коли Галичина на основі патенту від 26 лютого 1861р. одержала сейм, то боротьба за мову викладання стала одним з найголовніших питань в його роботі. Вже на першому його засіданні (квітень 1861р.) депутати А.Сапіга і Н.Водзінський поставили вимогу зміни в школі і в уряді мови німецької на мову польську.

Не зважаючи на протести послів-українців, 22 червня 1867р. сейм прийняв закон «Про мови викладові в школах Галичини».

Тут треба також згадати про систему музичної освіти, яка діяла у шкільних музичних закладах Галичини. Отож ця система повністю ігнорувала національні потреби українців. У 1851р. у Львові була заснована австрійська консерваторія, яка згодом стала польською. Для українського населення навчання в польській консерваторії фактично було закрито. Проте українці навчалися в польських музикантів. Так, у польського теоретика й композитора М.Гуневича у Львові вчилися українські музиканти П.Бажанський, В.Матюк, А.Вахнянин. Він же вів основну педагогічну роботу в музичній школі, що діяла при товаристві "Торбан". У викладача співу Львівської польської консерваторії В.Висоцького вчилися уславлені українські співаки – С.Крушельницька, О.Мишуга, М.Менцинський, Ф.Лопатинська.

Більшість галичан діставали початкову освіту в навчальних закладах – гімназіях, бурсах, семінаріях, і в цих закладах вони брали участь у хорах. Отже, музична освіта, була тісно пов'язана з хоровою справою. Педагогічною працею займалися композитори М.Вербицький та І.Лаврівський.

Про справжню українську науку, як вияв національних устремлінь тодішніх шкіл галицької інтелігенції, важко говорити. У 50-60-х рр. майже вся галицька інтелігенція була в полоні москвофільських ідей – панрусизму, або стояла на пропольських позиціях. З національного ідеалізму і концепції себевизначення майже нічого у неї не залишилось. Це насамперед проявилось в науковій сфері, яку представляли декілька визначних культурних діячів-істориків, які насамперед були провідними ідеологами панрусизму[4: 79].

Тут насамперед треба назвати видатного історика Д.Зубрицького. Вихований у польському дусі він спочатку писав тільки польською мовою, але цікавився українськими народними піснями, а згодом переключився на історичні студії. У результаті чого вийшла польською мовою його "Історія міста Львова", а згодом трьохтомна "История галицко-русского княжества", написана так званім язичієм. Тим самим язичієм вийшла його "История Ставропигийского братства". Всі ці праці Д.Зубрицького мали антинаціональний характер, оскільки наскрізь були пронизані москвофільськими ідеями.

Другим істориком та лінгвістом того самого напрямку був А.Петрушевич, який в 50-х рр. видав "Галицький исторический сборник", а згодом вийшла друком його "Свободная галицко-русская летопись", яка була продовженням історії XVI – XVII ст. праці Д.Зубрицького.

Хоча про ці праці крайнє негативно висловився І.Франко, називаючи їх антинаціональними і шкідливими, проте вони були важливим вкладом в українську історіографію того періоду.

Третім істориком, який писав латинською мовою був М.Гарасевич. Відомим його твором стала "Церковна історія рутенів". Згодом цю працю доповнив своєю книжкою про історію греко-католицької церкви в Галичині написаною німецькою мовою М.Малиновський.

На західноукраїнських землях тільки на території Галичини розвивалася журналістика. У період з 1850-60-х рр. в краї виходили такі періодичні видання, як "Лада" (1853р.), літературно-науковий журнал "Сімейна бібліотека" (1855-56). Але вони не мали впливу на піднесення культурно-національного руху галицьких українців [6: 309].

У 60-х рр. з'являється газета "Слово", редагована москвофілом Б.Дідицьким, який спочатку друкував народною мовою твори Т.Шевченка, Ю.Федьковича, С.Воробкевича, але згодом у 1866р. зайняв протиукраїнські позиції і в "Слові" поміщує статтю І.Наумовича "Погляд на будучність". Довгий час Б.Дідицький тримав у своїх руках кермо українського літературного руху в Галичині та тішився славою першорядного поета, хоча поеми "Буй-Тур Всеволод" та "Конюший" не відзначаються великою мистецькою цінністю. У такому ж протиукраїнському дусі видавав В.Заревич свою "Русь". Мали москвофіли і свій гумористичний журнал "Страхопуд". Але існували на той час такі журнали, які займали проміжне становище між народовцями та русофілами. Серед них "Львів'янин", збірник "Галичанин", який друкував історичні та літературні матеріали східноукраїнських авторів. Вийшло чотири томи цього збірника.

Найголовнішими виданнями народовецького табору в 60-ті рр. були "Вечерниці", "Мета", "Нива" і "Русалка". Головна увага усіх цих пресових органів була сконцентрована на необхідність вільного розвитку національної культури, особливо у сфері мови, літератури, освіти, з орієнтацією на Східну Україну [6: 309-310].

Велику популярність здобули собі "Вечерниці" (1862-63), редаговані Ф.Заревичем і К.Климовичем, а згодом другим редактором став син Маркіяна В.Шашкевич. У вступному слові редактори писали, що українці-русини – це окремий народ із своєю історією, мовою, літературою, який повинен здобути собі всі права для свого національного розвитку. Журнал обстоював духовну єдність народу, штучно поділеного кордонами і, вперше в Галичині, почав широко популяризувати досягнення українських письменників із Східної України, зокрема Т.Шевченка. А після розпаду східноукраїнської "Основи" – "Вечерниці" були єдиним журналом, у якому друкувались письменники з Наддніпрянщини.

Помітний вплив залишило двадцять номерів науково-літературного часопису "Нива", який з'явився в період, коли припинили виходити "Вечерниці" в Галичині та "Основи" у Східній Україні.

Після "Ниви" та "Мети" в 1866р. у Львові почала виходити "Русалка", яка як і "Нива" стала попередницею "Правди" (1867-1897). Цей журнал виходив з перервами щотижня, а згодом став щомісячником. Цей орган мав всеукраїнське значення і був гідним продовжувачем "Основи" та пропагував і розробляв ідеї народовців.

До певної міри продовженням "Вечерниць", які припинили свою появу у 1863р. був літературно-політичний вісник – "Мета". Він також орієнтувався на традиції "Основи" і друкував літературні та фольклорні матеріали. Хоча він і стояв на позиціях лояльності до династичних інтересів Австрії, проте підкреслював і проповідував ідеї патріотизму. На сторінках "Мети" почалася критика москвофільської політики. "Мета" також сприяла зближенню західних українців та східних [6: 310].

Таким чином, незважаючи на реакцію австрійської влади в період 50-60-х рр. в Галичині культурні процеси тут і далі розвивалися. Особливо це стосується української літератури, журналістики, музики. Правда на перешкоді стояло москвофільство, яке було гальмом у всіх галузях національно-культурного життя Галичини. Через це основним завданням передової української інтелігенції було вести наполегливу боротьбу за витіснення москвофілів з передових позицій.

Отже, об'єктивне вивчення культурного розвитку галичан дає змогу довести їх важливу роль у всеукраїнському культурному процесі. Актуальність цієї теми визначається необхідністю всебічного об'єктивного, незаангажованого вивчення важливої ланки культурного життя краю в 50-60-х рр. XIX ст. і потребує подальшого вивчення дослідників.

Література

1. Загайкевич М. Музичне життя Західної України другої половини XIX ст.- К., 1960. 2. Історія української музики. Т.2.- К., 1989. 3. Качкан В. Українське народознавство в іменах: У 2ч. Ч.1: Навч. посібник/ За ред. А.З. Москаленка.- К., 1994. 4. Кондратюк К. Історія України. Від половини XIX ст. до 1917р. – Тернопіль, 1994. 5. Корній Л. Історія української музики XIX ст.- Підручник. Київ-Нью-Йорк, 2001. 6. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу.- К., 1993. 7. Ступарик Б. Моцюк В. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини.- Івано-Франківськ, 1994. 8. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772-1939).- Івано-Франківськ, 1995. 9. І. Франко Зібрання творів в 50-ти томах, т.45.-К., 1994.

Анотація

У статті йдеться про розвиток культури в 50-60-х рр. XIX ст. в Галичині.

Annotation

The main point of article is about the development of culture in 50-60-th years of XIX century in Galychyna.